

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН І ПІДСИСТЕМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Динис Г.Г.,

*кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародного права та міжнародних відносин
Закарпатського державного університету*

Людство подібне до корабля в шторм. Компас пошкоджено, морські карти безнадійно застаріли, капітана викинуло за борт, і матроси по черзі повинні його замінити, причому кожен поворот керма доводиться погоджувати – і не тільки з членами екіпажу, але із пасажирами також, яких на палубі з кожною хвилиною стає дедалі більше
(Уінстон Черчілль)

У статті аналізуються теоретичні основи взаємозв'язків системи міжнародних відносин і підсистеми міжнародного права. Обґрунтовується положення про те, що реальні системні взаємозв'язки визначають контекст і ефективність функціонування механізму міжнародно- правового регулювання.

Ключові слова: міжнародне право, міжнародний правопорядок, механізм міжнародно-правового регулювання, система міжнародних відносин.

В статье анализируются теоретические основы взаимосвязей системы международных отношений и подсистемы международного права. Обосновывается положение о том, что реальные системные взаимосвязи определяют контекст и эффективность функционирования механизма международно- правовой регуляции.

Ключевые слова: международное право, международный правопорядок, механизм международно-правовой регуляции, система международных отношений.

This research is devoted to the problems of theoretic basis of international relations system and international law subsystem. The author argues that that the real relationship defines the context and effectiveness of the functioning of international legal regulation mechanism..

Keywords: international law, international legal order, mechanism of international legal regulation, international relations system.

Міжнародний правопорядок кінця ХХ ст. — початку ХХІ ст. образно характеризує метафоричний епіграф, автором якого є видатний політик ХХст.сер Уінстон Черчілль. На наш погляд, основні директорії розвитку механізму міжнародно-правового регулювання світового правопорядку порівнюються з компасом на кораблі людства. Радикальні зміни у сучасній системі міжнародних відносин – припинення функціонування цілісної підсистеми відносин соціалістичних держав, науково не прогнозований розпад СРСР та соціалістичної співдружності держав-членів Ради Економічної Взаємодопомоги (РЕВ), військово-політичного блоку держав-членів Варшавського Договору, еволюційні трансформації в рамках міждержавного утворення Європейського Союзу, сучасні геополітичні події на Близькому Сході (Єгипет, Туніс, Лівія, Ємен та інш.), продовжили розвиток системних змін у міжнародному правопорядку початку ХХІ століття.

В основі трансформаційних змін, які відбуваються у системі міжнародних відносин, — діяльність держав, спрямована на встановлення нового економічного порядку, глобалізація світової економіки, створення глобальних інформаційних систем та електронних мереж. Зазначені зміни набувають системоутворюючих характеристик, починають визначати відповідні структурні трансформації у

світовому устрої, включаючи міжнародно-правовий порядок. Виникає питання: в чому полягають основи взаємозв'язків сучасної системи міжнародних відносин та підсистеми міжнародного права?

Проблематика системи міжнародних відносин є актуальним предметом наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених, в основному істориків-міжнародників, політологів, економістів та численних наукових дискусій [1]. Разом з тим, питання системних закономірностей та взаємозв'язків розвитку міжнародних відносин, які обумовлюють функціонування сучасного міжнародного права, пошуку адекватних міжнародно-правових механізмів регулювання в сучасній теоретичній науці та практиці міжнародного права не отримало достатнього розроблення.

Метою нашого дослідження є аналіз теоретичних основ взаємозв'язків системи міжнародних відносин - підсистеми міжнародного права та пошук адекватних міжнародно-правових механізмів регулювання системи міжнародних відносин.

У цьому зв'язку, доцільно звернути увагу на еволюційні процеси трансформацій у системі міжнародного права, інтенсивний відлік яких, розпочався з моменту завершення функціонування системи міжнародних соціалістичних відносин. Внутрішньополітичні процеси у країнах Східної

Європи та СРСР 80-х рр. закінчилися банкрутством соціалістичної доктрини міжнародного права. Спроби пошуків концептуальних рішень виходу з кризового стану розпочалися ще в радянській і розвиваються у пострадянській доктрині міжнародного права. У 1989р. почало виходити друком фундаментальне дослідження “Курс международного права. В семи томах ” (Редакционная коллегия: В.Н.Кудрявцев, В.С.Верещетин и Г.И.Тункин.М.,; Наука, 1989г.). У зв’язку з аналізом системи міжнародних відносин в якості навколишнього середовища функціонування підсистеми міжнародного права викликає науковий і практичний інтерес висвітлення концепції міждержавної системи у вищезгаданій праці. Автори її пишуть: “Концептуальных (межгосударственной системы — автор:) моделей много.Это классовые, религиозные (христианская, мусульманская, буддийская) и др. модели. Наконец, существует общечеловеческая модель межгосударственной системы складывающаяся в ходе истории...” [2].

З таким підходом можна погодитися, але пріоритетність класових критеріїв у класифікації міжнародних відносин зумовлює і відповідні концептуальні висновки. Далі автори стверджують: “В современной мировой политике сталкиваются в основном две классовые концептуальные модели межгосударственной системы и основывающиеся на них два основных направления в международной политике – социалистическая и империалистическая...”

Основне питання: що очікує людство від подібного протистояння? Автори чітко формулюють свій прогноз: “...Мирное сосуществование социалистических и империалистических государств невозможно или возможно только в ограниченной степени в связи с коренным различием социально-экономических систем и идеологией, особенно в связи с тем, что социалистические государства не признают неприкосновенности и свободы частной собственности на средства производства...” [3].

Практика розвитку міжнародних відносин підтвердила наведену вище тезу ідеологів соціалістичного міжнародного права, авторів “Курса международного права: “Мирное сосуществование социалистических и империалистических государств невозможно или возможно только в ограниченной степени” [4]. Тільки, на наш погляд, замість “в ограниченной степени” більш точним було би формулювання “в ограниченном времени”. Доктринальне визнання мирного співіснування соціалістичних і імперіалістичних держав в обмеженій мірі, було по суті визнанням обмеженості соціалістичної доктрини міжнародного права в теорії і на практиці міжнародного співтовариства. Але це були вже 80-ті роки кінця ХХ ст.

Єдиним критерієм прагматичності політичних доктрин стосовно розвитку системи міжнародних відносин, в тому числі міжнародно-правових, на наш погляд, є історичний час. Це стосується і системи соціалістичних міжнародних відносин, яка історично

припинила своє існування у зв’язку з припиненням існування системоутворюючих суб’єктів – держав-членів соціалістичних міжнародних відносин. Між тим, попри чисельні політичні та академічні прогнози представників марксистсько-ленінської доктрини, ідеології міжнародних відносин і міжнародного права стосовно безперспективності розвитку так званої капіталістичної системи міжнародних відносин, капіталістичні держави і універсальне міжнародне право продовжують успішно функціонувати, однак в нових умовах радикальних змін глобальної системи міжнародних відносин.

Отже, станом на кінець ХХ ст. в глобальній біполярній системі міжнародних відносин функціонували основні дві конкуруючі підсистеми міжнародних відносин¹ – соціалістична та капіталістична, які визначали директорію міжнародного світового порядку і, відповідно, дві регулятивні підсистеми міжнародного права. Чи існувала і чи існує універсальна система міжнародного права?

На наш погляд, гіпотетично існувала і продовжує існувати, але в тих сферах діяльності, де збігалися і збігаються національні інтереси учасників, в основному, великих держав. Наприклад, у сфері контролю за нерозповсюдженням ядерної зброї. 9 грудня 1981р. була прийнята Декларація про запобігання ядерної катастрофи. У Декларації проголошено, що “Держави і державні діячі, які вдаються першими до використання ядерної зброї, будуть здійснювати найтяжчий злочин проти людності... Будь-які доктрини, що дозволяють першими використання ядерної зброї і будь-які дії, що штовхають світ до катастрофи несумісні з людською мораллю і високими ідеалами Організації Об’єднаних Націй” [5].

Договір про нерозповсюдженням ядерної зброї, схвалений Генеральною Асамблеєю ООН 12 червня 1968 р., одночасно відкритий для підписання 1 липня 1968 р. у Москві, Вашингтоні, Лондоні. Учасни-

¹ Теоретично в умовах біполярного світу можливо вважати наявність також третьої складової системи міжнародних відносин, учасниками якої був і залишився Рух неприєднання країн, що розвиваються. В організаційно-правовому плані це є міжнародне об’єднання держав світу, що визнають неприєднання до військових союзів великих держав одним з основних принципів своєї зовнішньої політики. Наприкінці ХХ ст. у Русі неприєднання налічувалося 108 країн. У доктрині вважають, що *de-jure* Рух неприєднання сформувався на Першій конференції голів держав і урядів (Белград, 1-6 вересня 1961 р.) у роботі якої взяли участь делегації 25 країн світу. Ініціаторами проведення Белградського саміту стали Індія, Єгипет, Індонезія, Гана та Югославія. Цілі й принципи Руху неприєднання сформульовані на загальних демократичних основах в програмних документах його зібрань. Це — а) неприєднання до військових союзів великих держав; б) боротьба проти колоніалізму і неокolonіалізму, апартеїду, расизму і усіх форм гегемонізму й експансіонізму; в) забезпечення миру і безпеки, розрядки міжнародної напруженості, припинення гонки озброєнь, особливо ядерних, досягнення загального і повного роззброєння під ефективним міжнародним контролем; г) перебудова міжнародних економічних відносин; к) встановлення нового міжнародного інформаційного порядку. У виступі на Белградській конференції позаблокових країн Джавахарлал Неру (Індія) відзначив, що “...ми називаємо себе конференцією позаблокових країн. Слово «неприєднані» можливо трактувати по різному, але по суті воно означає «неприєднані до блоків великих держав».

ками Договору на кінець 80-х років було близько 120 держав. Основна його мета – створити міжнародно-правові механізми щодо непоширення ядерної зброї, забезпечити необхідний контроль за виконанням узятих державами на себе по Договору зобов'язань, створити можливості для мирного використання атомної енергії. Кожна з держав-учасниць Договору, яка має ядерну зброю, зобов'язується не передавати її кому б то не було; держава — учасниця Договору, яка не має ядерної зброї, зобов'язується не виробляти, не придбавати і не приймати від кого б то не було ядерну зброю [6]. З розпадом СРСР зобов'язання за цим Договором взяла на себе Росія - правонаступниця СРСР.

Глобальний світ еволюціонує. Разом з тим міжнародно-правова практика підтверджує не прогнозованість реального нормативного впливу міжнародного права. Міжнародно-правові механізми впливають неефективно на розвиток діючої системи міжнародних відносин, сучасного міжнародного правопорядку. Про це свідчать приклади міжнародних подій, зокрема щодо: а) міжнародно-правових умов створення нової незалежної держави Косово; б) правових наслідків міждержавного збройного конфлікту Росія-Грузія; в) введення збройних сил США та їхніх союзників в Ірак без обов'язкової згоди Ради Безпеки; д) контрверсійне рішення Ради Безпеки щодо запровадження санкцій проти лівійського лідера Муаммара Каддафі [7]. Наскільки ефективними є рішення Ради Безпеки для мінімізації загроз і викликів для міжнародного миру, припинення ескалації конфліктності на Близькому Сході, – лише історичний час дасть оцінку. Коли не збігаються геополітичні інтереси основних акторів міжнародних відносин – держав, міжнародно-правові критерії законності у міжнародній практиці не діють. Не справджуються і сподівання світової спільноти пов'язані з надіями на ефективні міжнародно-правові механізми регулювання сучасних міждержавних конфліктів.

Очевидно, що в умовах глобалізації світових процесів необхідно переосмислити сформовані уявлення і міфи про міжнародний правопорядок та механізми управління системою міжнародними відносин [8].

З огляду на це, аналіз системи міжнародних відносин зумовлює необхідність визначитися з понятійним апаратом, пов'язаним з міжнародними відносинами. Західні доктрини стосовно дефініції "міжнародні відносини" оперують такими операційними поняттями: Термін „ міжнародні відносини” визначають як офіційні відносини між суверенними державами. Західна доктрина тлумачить зміст „ міжнародні відносини” у широкому та вузькому значенні, а саме: у вузькому значенні презюмується, що міжнародні відносини включають тільки офіційні відносини, які здійснюються уповноваженими держав. Або міжнародні відносини визначаються, як діючі транскордонні відносини, що

відбуваються через національні кордони, а також як обсяг знань, що пов'язаний з названими відносинами у будь-який час. У широкому сенсі зміст міжнародні відносини презюмуються як зовнішні відносини між державами незалежно від de-jure відносин між державами, включаючи рух людей, товарів, капіталу та інформаційних Internet-потоків через національні кордони².

Особливістю дослідження системи міжнародних відносин є врахування сучасних тенденцій у вивченні системних взаємозв'язків, що формують відповідні міжнародно-правові механізми регулювання зазначених відносин. Яка необхідність у системному аналізі взаємозв'язків міжнародних відносин в якості навколишнього середовища функціонування підсистеми міжнародного права?³

Дослідження системи міжнародних відносин охоплює широку амплітуду доктринальних поглядів на сутність цього феномену і, відповідно, функціональні механізми міжнародно-правового регулювання. Структура міжнародної системи грає основну роль у концепції пізнання законів міжнародної системи, вважає вчений Мортон Каплан (США). На основі цієї тези М.Каплан буде свою відому типологію міжнародних систем, яка включає шість типів систем, більшість з яких має апіорний характер. Перший тип – система балансу сил – характеризується мультиполярністю. На думку М. Каплана, в межах такої системи повинно існувати не менше п'яти великих держав. Другий тип – гнучка біполярна система – являє собою міжнародну систему, в якій співіснують актори- держави і новий тип акторів – союзи блоків держав, а також універсальні

² Російський вчений П.А.Цыганков пише, що "...международные отношения можно определить как особый род общественных отношений, выходящих за рамки внутриобщественных отношений итерриториальных образований" Цыганков П.А.Теория международных отношений:учебник /П.А.Цыганков.-2-е изд., испр и доп.-М.:Гардарики,2007.-36с.

³ Термін права система (англ. Legal system) впроваджений у міжнародно-правових нормативних документах У прийнятому ООН 7 липня 1994р. Міжнародному Пакті про громадянські та політичні права використовується термін "правова система держав" (the legal system of the States). Англо-американська доктрина міжнародного права оперує терміном " International legal system " (міжнародна правова система). Американська вчена Джейн Елізабет Ніджмен пише: "міжнародна правова система є основа для здійснення міжнародних відносин. Саме дана система регулює державну діяльність відповідно до міжнародного права... Починаючи з 1945р. ООН домінує у міжнародній правовій системі, грає вирішальну роль у розвитку міжнародного права..." Див.:Janne Elisabeth Nijman, The Concept of International Legal Personality: An Inquiry into the History and Theory of International Law (Asser Press, The Hague, Netherlands 2004) ISBN 90-6704-183. У цьому зв'язку, справедливо було би звернути увагу на дослідження української ученої Луць Л.А. Автор достатньо точно констатує про те, що "Ряд спірних питань не знайшли свого вирішення і на нинішній час, зокрема, немає однозначності у визначенні поняття правової системи, її структури, типів, взаємозв'язків з іншими підсистемами соціальної системи... Аналіз міжнародно-правової літератури дозволяє зробити висновок, що найбільш розповсюдженим є ототожнення поняття міжнародної правової системи з поняттям міжнародного права, його системи, чи системи джерел права; інколи розкриття цього поняття обмежується з'ясуванням елементного складу міжнародної правової системи. Див.:Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика Дис... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка.- Л.,2004.-448с.

актори (міжнародні організації). Третій тип – жорстка біполярна система – характеризується аналогічною конфігурацією, що і другий тип, але на відміну від нього обидва блоки ієрархічно організовані. В такій біполярній системі нема нейтральних держав і таких, що не приєдналися. Універсальний актор має обмежені можливості і суттєво не може вплинути на той чи інший блок. У рамках обох блоків здійснюється ефективно врегулювання конфліктів. Четвертий тип – універсальна система – фактично відповідає організаційно-правовій федерації, яка грає універсальну роль. Така система передбачає певну політичну однорідність міжнародного середовища і базується на солідарності національних і універсальних акторів. Універсальний актор наділений широкими повноваженнями, в тому числі правом визначати статус держави і наділяти його ресурсами. Міжнародні відносини функціонують на основі правил, відповідальність за дотримання яких несе саме універсальний актор. П'ятий тип – це ієрархічна система, яка, по суті, репрезентує світову державу. Національні держави втрачають своє значення. Шостий тип – система одинарного вето, в якій кожен актор наділений можливостями блокувати систему. Будь-яка держава здатна захистити себе від противника в тому числі у разі загального поширення ядерної зброї [9].

Сприйняття міжнародного права тільки через ознайомлення з його юридично - формальними категоріями, принципами і нормами, практично, формує обмежене розуміння особливої природи юридичних можливостей механізму правового регулювання цієї системи права.

У цьому зв'язку змістовним і повчальним є підхід до розуміння сучасних доктрин міжнародних відносин, а також таких великих філософів і просвітителів XVI- XVIII століть, як :

а) Іммануїл Кант (нім. Immanuel Kant (1724р.-1804р.) у сучасних йому міжнародних відносинах побачив не просто відносини між державами , а по суті відносини між людьми, які об'єднують людство в єдине ціле. Звідси імператив І. Канта- розвитку людства іманентне становлення універсального міжнародного співтовариства, в якому основна роль відведена людині-фізичній особі [10];

б) Томас Гобс (лат. Hobbes), 1588р.-1679р. розглядав моральні та правові цілі держав тільки в якості міжнародних суб'єктів . Перемога для одного – це втрата для іншого [11];

в) Гуго Гроцій (лат. Hugo Grotius), або Гуго де Гроот (нідерл. Hugo de Groot или Huig van Groot (1583 р. —1645г.), один із засновників міжнародного права, стверджував, що кожне міжнародне суспільство існує в природних для нього умовах, коли регламентовані відносини та торгівля. Міжнародне право та мораль виступають як інструментарій підтримання такого природного стану в суспільстві [12].

Разом з тим, сучасні проблеми цивілізаційного формату, включаючи використання високих

комунікаційних технологій та інш., пов'язані з національними інтересами функціонування незалежної суверенної держави спонукають її, інш. акторів міжнародних відносин функціонально трансформувати директорії діяльності.

У зв'язку з цим, виникають питання, яким чином система міжнародних відносин обумовлює функціонування механізму міжнародно- правового регулювання ? У якій степені механізм міжнародно- правового регулювання може функціонувати автономно?

З юридичної точки зору формалізація міжнародних відносин та їх стабільний розвиток є процесом зближення конкретних міжнародних правовідносин з правовими моделями, які закріплені в сучасному механізмі правового регулювання, посилення юридичних гарантій загального миру, безпеки та співробітництва, а також дотримання основних прав та фундаментальних свобод людини в якості пріоритетної директорії. Терміни “глобальна система”, “світове співтовариство”, “всесвітня система міжнародних відносин”, “система міжнародного порядку”, “міжнародний порядок” в принципі тотожні.

На думку деяких радянських вчених-міжнародників, система міжнародних відносин могла бути прочитана як гіпостазійний комплекс(система), яка складається із підсистеми суб'єктів міжнародних відносин, підсистеми регуляторів міжнародних відносин, підсистеми детермінантів міжнародних відносин, об'єднаних в універсальну комунікативну систему [13]. Підходи до тлумачення системи міжнародних відносин характеризуються багатофункціональними поясненнями. Одні автори розглядають систему міжнародних відносин в якості організаційного типу (Б.М.Поллінг), інші як систему соціальних цінностей (П.Кінг, Х.Булл), або ж як юридичну формальну структуру, особливу категорію норм (Г.І.Тункін,) [14].

Аналізуючи наведені вище доктринальні погляди авторів фундаментального дослідження “Международный порядок: политико-правовые аспекты.” за загальною редакцією відомого радянського вченого-політолога Г.Х.Шахназарова. стосовно взаємозв'язків міжнародних відносин та міжнародного права можна погодитися з концептуальними підходами щодо прочитання системи міжнародних відносин, а саме з тим, що “міжнародна система – множинна міжнародних факторів (1), які формують якісно визначені міжнародні відносини, які функціонально можливо структурувати в такі підгрупи”:

а) підгрупа “суб”єкти міжнародних відносин“ держави, союзи держав, державо-подібні утворення, народи, нації-народи, що борються за свою незалежність, міжнародні (міждержавні) організації, класи, партії, групи, рухи, засоби масової інформації, сила, фізичні особи;

б) підгрупа “регулятори міжнародних відносин“ принципи, норми, традиції, звичаї , правила, конвенції, договори, угоди, пакти, статути, декларації,

міжнародно-правова система, міжнародна мораль;

в) підгрупа “детермінанти міжнародних відносин“ події; оцінка подій, умови, потреби, інтереси, наміри, мета, суспільна думка [15].

Таким підхід до системи міжнародних відносин створює більш аргументовані можливості для прочитання взаємозв'язків з підсистемою міжнародного права. Міжнародних систем множина. Регулюючою (управляючою) є міжнародно-правова система, яка регулює відносини кожної підсистеми міжнародних відносин, включаючи міжнародні політичні, економічні, гуманітарні, інформаційні та інші види.

На думку видатного вченого юриста-міжнародника сучасності Лукашука І.І.⁴ “ під механізмом міжнародно-правового регулювання ми розуміємо цілеспрямований владний вплив на міжнародні відносини, здійснювані державами спільно і індивідуально за допомогою міжнародно-правових принципів і норм “[16]. На основі концептуальних положень І.І.Лукашука, викладених у його дослідженні “Механізм міжнародно-правового регулювання “[17], автор сформулював дещо розширений підхід до трактування сутності юридичних особливостей механізму міжнародно-правового регулювання. Сутність юридичних особливостей механізму міжнародно-правового регулювання між відносин обумовлена наявністю наступних складових елементів : а) двосторонніх та багатосторонніх угод, договорів, конвенцій, метою, яких є регулювання міжнародних відносин; б) наявністю політичної волі учасників на виконання міжнародних договірних зобов'язань; в) існуючим балансом політичних взаємних інтересів акторів міжнародних відносин, який виступає у формі рівноправних прав та зобов'язань; г) наявність міждержавних організаційно-правових, судових та інституційних механізмів, які виступають юридичною основою для впровадження політичних домовленостей.

На наш погляд, на початку ХХІ ст. сучасне міжнародне право, за умови класичних підходів до прочитання суттєвих складових, вичерпало свої міжнародно-правові регулятивні можливості в активній системі міжнародних відносин. Про це свідчить міжнародна реальність, основні загрози та виклики існуванню світової спільноти, які постійно декларуються у багатьох міжнародних документах Генеральної Асамблеї ООН. Наприклад, у Доповіді Групи високого рівня по загрозах, викликах та змінах, якій за ініціативою Генерального Секретаря ООН Кофі Анана від імені Генеральної Асамблеї ООН були надані повноваження підготувати (предмет дослідження обмежений тільки сферою миру та безпеки) рекомендації, необхідні для забезпечення ефективних механізмів сучасного миру та міжнародної безпеки.⁵

⁴ Лукашук Ігор Іванович — професор, доктор юридичних наук, Лауреат Державної премії Російської Федерації, заслужений діяч науки Російської Федерації, завідувач кафедри міжнародного права КДУ ім. Т.Г.Шевченка (1963-1985рр.).

⁵ Група високого рівня по загрозам, викликам та змінам, що складалася з 19 видатних міжнародних діячів, політиків, вчених,

Дійсні міжнародні договори, конвенції, звичаї підтверджують контекст функціонування міжнародного правопорядку [18] на основі матеріального права, але розвиток міжнародного права залежить не тільки від матеріального договірної права. На наш погляд, умовою ефективності механізму міжнародно-правового регулювання міжнародних відносин, поряд з конвенційними нормами і принципами міжнародного права, є перегляд процедури звернення до Міжнародного Суду з питань міждержавних спорів, загроз миру і безпеки, що можливо тільки за умови перерозподілу обсягу повноважень і компетенції міжнародного суду. В кінцевому підсумку, тільки функціональні зміни Міжнародного Суду ООН стосовно обсягу повноважень (компетенції) створили б підстави для ефективного регулювання колізійних питань, аналогічно Міжнародному Суду Європейського Союзу.

У «Декларації тисячоліття держав — членів ООН» від 8 вересня 2000р. міжнародна спільнота взяла на себе зобов'язання для досягнення мети розвитку тисячоліття у сфері миру і безпеки; розвитку, охорони навколишнього середовища; прав людини; демократії та управління; захисту бідних; задоволення потреб Африки; зміцнення ООН [19].

Глобальний світопорядок ХХІст. та необхідність досягнення мети у зазначених сферах розвитку міжнародної спільноти, розуміння сучасних викликів і загроз сформували міжнародно-правові критеріальні основи оцінок ефективності міжнародного права. В першу чергу це стосується досягнення нового консенсусу з питань безпеки, в тому числі колективної; суверенітету і відповідальності; бідності; інфекційних хвороб та екологічної деградації; конфлікту між державами і в територіальних межах держав; попередження загроз поширення ядерної, хімічної та біологічної зброї; попередження та створення ефективних міжнародних механізмів протидії загрози тероризму (терористичні дії та акції, наприклад, Аль-Каїди – міжнародної організації ісламських фундаменталістів); транснаціональної організованої злочинності; застосування сили; реформи ООН.

Аналіз сучасної системи міжнародних відносин навколишнього середовища функціонування підсистеми міжнародного права – презюмує необхідність:

а) дослідження структури системи міжнародних відносин у взаємозв'язку з функціональними механізмами міжнародно-правового регулю-

які репрезентують різні регіони світу та мають різний досвід і знання (Голова – Анан Паньярачун, експрем'єр-міністр Таїланду), створена за ініціативою Генерального Секретаря ООН Кофі Анана з метою вивчення глобальних загроз та проведення аналізу майбутніх викликів міжнародному світу. Мета Групи – підготувати рекомендації відносно змін, необхідних для забезпечення ефективних колективних дій, включаючи огляд функціонування головних органів ООН (Див.:П'ятьдесят дев'ята сесія ГА ООН. Пункт 55 порядку денного. Наступні заходи за підсумками Самміту тисячоліття. Записка Генерального секретаря ООН Кофі А. Анана. Док.ООН: A/59/565.Distr.General.2 December 2004.

вання політичних, економічних, гуманітарних, культурологічних відносин. Структура системи міжнародних відносин обумовлює наявність істотно необхідних компонентів та їх історичні, генетичні, інституціональні взаємозв'язки. При цьому система міжнародних відносин виступає в якості зовнішньої середовища, яка визначає зовнішні умови існування правової підсистеми, наприклад, для функціонування конкретного механізму міжнародно-правового регулювання міжнародних відносин;

б) здійснення аналізу взаємозв'язків діючих акторів (суб'єктів) міжнародних відносин, а також акторів міжнародного публічного права. Стосовно статусу акторів, на наш погляд, необхідно диференціювати відмінності між акторами міжнародних відносин, а також акторами міжнародного публічного права. Наприклад, транснаціональна компанія (далі – ТНК) будучи актором міжнародних відносин, може виступати актором міжнародного публічного права тільки за прямої згоди сторін –учасників правовідносин, наприклад, основного актора – держави (Конвенція про транснаціональні корпорації, підписана Україною 6 березня 1998 р. та ратифікована 13 липня 1999 р. (із застереженнями); регіональна Декларація про міжнародні інвестиції та багатонаціональні підприємства від 21 червня 1976 р.);

в) необхідності переосмислення класичних підходів до міжнародного права у зв'язку з глобальними трансформаціями;

д) відмову від описового підходу до інформаційних масивів, включаючи Інтернет-джерела, пов'язаних з сучасним станом функціонування міжнародного права.

З огляду на викладені вище положення, суттєве значення мають питання, пов'язані із структурою міжнародних відносин. Категорія “структура міжнародних відносин” у взаємозв'язку з міжнародним правом означає визначений порядок організаційно – правового устрою, характеризує правовий (нормативний) контекст системи міжнародних відносин[20]. Питання структури міжнародних відносин, структури міждержавних правовідносин у зв'язку з міжнародно-правовим статусом держави є предметом наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених, наприклад, С.В Дженкса [21].

Структура характеризує передусім внутрішню архітектуру міжнародної системи і є контекстом її системних якостей і тому у своєму правовому статусі вона залишається стабільною протягом усього періоду існування. Наприклад, контекст статусу державного суверенітету обумовлений якісними характеристиками, наявністю верховенства публічної влади всередині держави і незалежності у міжнародних відносинах. Цьому статусу відповідає набір відповідних юридичних прав і зобов'язань суверенної держави. У разі перерозподілу об'єму компетенцій, прав і зобов'язань держави ми маємо нову юридичну якість правосуб'єктності міждержавного утворення

(системи) –суб'єкту міжнародного публічного права, наприклад, Європейський Союз, та структурний член –державу - учасника Європейського Союзу.

У науковому плані привертає увагу концептуальне бачення природи і розвитку міжнародного права, права і політики у світовому співтоваристві, роль сили, питання міжнародної системи, наприклад, видатних вчених Малькольма Н. Шоу та сэр Роберта Дженнінгса (Великобританія). У їх відомій праці “ Міжнародне право “ автори аналізують практично всі аспекти міжнародно –правової проблематики в тому числі питання “міжнародної правової системи, історичних і теоретичних основ необхідних для точної оцінки ролі міжнародного права “[22].

Для системи міжнародних правовідносин характерна наявність ієрархічних структур. Системні характеристики ієрархічно організованої міжнародної системи проявляють себе в функціональній та статусній конфігурації міжнародних акторів (наприклад: держава-міждержавна організація- актори міжнародного права з особливим статусом, наприклад, Ватикан). Рівень ієрархічності системи визначається, з одного боку, вибором правових можливостей, наприклад, стосовно міжнародної правосуб'єктності держави і правосуб'єктності міждержавних організацій, з іншого боку, взаємозалежністю статусу від обсягу повноважень та форм їх взаємодії з іншими акторами міжнародного права (ООН, ЄС, СНД, державоподібні утворення- різні обсяги прав і різний обсяг зобов'язань щодо прийняття управлінських правових рішень міжнародними акторами відповідно до статусу їх ієрархічного рівня). Структура міжнародної системи формує принцип встановлення та впорядкування міжнародних правовідносин між елементами системи. Глобальна надбудова міжнародної системи може знаходитися або в статусі відносної залежності від підсистем, або частково визначати їх структури та правові способи функціонування. Наприклад, юридичний зміст міжнародного права визначається контекстом системи міжнародних відносин, і тільки. Міжнародна зовнішня політика держав визначає директорію розвитку міжнародного права і відповідного механізму міжнародно-правового регулювання.

Процеси, що відбуваються в рамках міжнародної системи, характеризуються природним балансом інтересів основних акторів, алгоритм яких і, визначає напрями функціонування та розвитку підсистеми міжнародного права. Наприклад, функціонування біполярної системи міжнародних відносин (період після 1945р.-до розпаду СРСР у 1991р.), власне, і було гарантоване існуванням певного балансу центрів сили (США– СРСР – (Спільний ринок) – Європейське Співтовариство – Японія – Китай – Група 77 розвинутих країн на той час [23]. Суттєві глобальні зміни еволюційного характеру, що супроводжуються зміною і перерозподілом концентрацій світових центрів впливу у міжнародних відносинах обумовили виникнення феномену особливого ста-

тусу „великої держави”⁶ та нових утворень, наприклад, Групи восьми "(G8, і раніше G6)"⁷ у системі міжнародних відносин

У сучасних умовах система міжнародних відносин є мультиполярною з декількома конкуруючими центрами сил [24], що збільшує потенційні можливості для неефективності механізмів міжнародно-правового регулювання спрямованих на попередження глобальних викликів і загроз.

Аплікуючи наведені тези до міжнародного середовища, можна стверджувати, що співіснування і взаємодія певної кількості самостійних учасників (суверенних держав, міжнародних організацій, транснаціональних корпорацій політичних груп, партій, недержавних рухів, індивідів – фізичних осіб) спричинює, незалежно від їх відносин та політики, появу множини нових гравців-суб'єктів, які у міжнародних економічних відносинах, ринковій системі з'являються de-facto, через механізм формування запитів на світовому ринку та відповідні послуги, а також через світові ціни, як відповідь на ринкові запити [25].

У науковій вітчизняній та зарубіжній літерату-

⁶ З часу Віденського конгресу 1815 р. Великими державами називались п'ять європейських країн: Великобританія, Франція, Австрія, Прусія та Росія, згодом з 1870р. Умовно з 1870 р. до Великих держав приєдналась Італія. Після Другої світової війни Великими державами вважались постійні члени Ради Безпеки ООН: СРСР, США, Великобританія, Франція і Китай. Вказані держави набули впливу завдяки володінню ядерною зброєю. Статутом ООН на Великі держави покладається також головна відповідальність за підтримання миру і загальної безпеки. Станом на сьогодні активно обговорюється необхідність реформи Ради Безпеки ООН. Німеччина, Японія, Індія, Бразилія та ПАР розглядаються, як найбільш вірогідні кандидати в число постійних членів розширеного складу Ради Безпеки ООН.

⁷ Група восьми "(G8, раніше G6)" являє собою економіко-політичний форум, створений у Франції в 1975 році з представництвом на рівні урядів шести держав: Франції, Німеччини, Італії, Японії, Сполученого Королівства і Сполучених Штатів Америки. У 1976 році до групи приєдналась Канада (що створює групу G7). У 1997 році до Групи приєднався Росія, ставши членом Групи G8.

рі звертають увагу, в основному, на такі структурні виміри міжнародної системи: а) конфігурацію співвідношення сил; б) ієрархію суб'єктів (акторів); в) гомогенність і гетерогенність структурних елементів системи [26]. Структурний та функціональний аналіз впливу зовнішнього середовища – системи міжнародних відносин на регулюючу підсистему міжнародного права свідчить про наявність певних закономірностей, які, власне, обумовлюють зміст та можливість механізму міжнародно-правового регулювання міжнародних відносин.

Наприклад, в основі системи міжнародних відносин соціалістичного типу підкреслювався безумовний пріоритет державної власності на засоби виробництва, ідеологічна заборона на існування приватної власності. Системоутворюючі (функціональні, історичні та генетичні) типи зв'язків, наприклад, зв'язки управління, в тому числі правового регулювання зазначеної системи, кваліфікували її по суті, тільки як міжнародні відносини соціалістичного типу. Характерна сукупність зв'язків і відносин зумовлює певний функціональний зміст поняття структури, а саме внутрішню ієрархію організації системи, яка визначає функціональні правові обмеження діяльності для того чи іншого суб'єкта. До прикладу, діяльність будь-якої держави обмежена міжнародно-правовими умовами функціонування системи світового порядку. Отже, об'єкт регулювання і функціональна призначеність міжнародного права соціалістичного типу - регулювати міжнародні відносини між країнами – членами Ради Економічної Взаємодопомоги та Варшавського Договору.

На основі викладеного вище, можна сформулювати висновок про те, що реальні взаємозв'язки системи міжнародних відносин і підсистеми міжнародного права визначають контекст і ефективність функціонування механізму міжнародно-правового регулювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Див.: Donella H. Meadows, Dennis L. Meadows, Jorgen Randers, and William W. Bedrens III. *The Limits to Growth*. New York: Universe Books. ISBN 0- 87663-1650. Гаврилишин Богдан. *Дороговкази в майбутнє. До ефективніших суспільств: Доповідь Римському клубові.* - К.: Наукова думка, 1990. – 206с. Zbigniew Brzezinski. *Grand Failure: The Birth and Death of Communism in the Twentieth Century*, New York: Charles Scribner's Sons, 1989.-P. 242. Daniel Philpott. *Revolutions in Sovereignty. How Ideas Shaped Modern International Relations*. Publisher: Princeton University Press. Place of Publication: Princeton, NJ. Publication Year: 2001. P.168; Коппель О.А., Пархомчук О.С. *Міжнародні системи та глобальний розвиток.* – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. – С 43;
2. Курс міжнародного права. В 7 т. Т.1. Поняття, предмет и система міжнародного права/ Ю.А.Баскин, Б.Левин, Д.Н.Фельдман и др. –М.: Наука, 1989.-С.13.
3. Там само, С. 15.
4. Там само, С.15-17.
5. A/RES/36/100. Declaration on the Prevention of Nuclear Catastrophe. 91st plenary meeting, 9 December 1981.
6. Договір про непоширення ядерної зброї, схвалений Генеральною Асамблеєю ООН 12 червня 1968р.- UN Treaty Series, Vol. 729–13.
7. Див.: Resolution 1973 (2011). Adopted by the Security Council at its 6498th meeting, on 17 March 2011. S/RES/1973 (2011) 10-0-5.
8. Див., наприклад: A more secure world: our shared responsibility. Report of the High-level Panel on Threats,

- Challenges and Changes. United Nations General Assembly Doc.: A/59/565, 2 December 2004, Pages302.
- Kissinger H. How to achieve the New World Order. *Time*. Mar. 14. 1994; *Young O.R.* International Regimes. Problems of Concept Formation // *World Politics*. April 1980. Vol. XXXII. № 3; *Young O.R.* The Effectiveness of International Institutions: Hard Cases and Critical Variables // *Governance Without Government: Order and Change in World Politics* // Eds. Rosenau J.N. et al. Cambridge. Cambridge Univ. Press, 1992.
9. Kaplan M. The System Approach to International Relations // *New Approaches to International Relations* / Ed. by M. Kaplan. N.Y., 1968. P. 214-217.
10. Кант І. Критика практичного розуму. — Київ: Юніверс, 2004. — 240 с.
11. Див., наприклад: Гоббс Т. О гражданине // Указ. соч. С. 271; С. 290; С. 317.
12. Гуго Гроций; Под общ. ред.: Крылов С.Б.; Пер.: Саккетти А.Л.: - М.: Ладомир, 1994. - 868 С.; О праве войны и мира. Три книги, в которых объясняется естественное право и право народов, а также принципы публичного права: Перевод с латинского: Репринт с издания 1956 г.
13. Див.: *Международный порядок: политико-правовые аспекты*. Под общей редакцией Г.Х. Шахназарова. — М.: Наука, 1986. — 211с.
14. Гункин Г.И. Право и сила в международной системе. — М.: Междунар. отношения, 1983-200 с.
15. Див.: *Международный порядок: политико-правовые аспекты*. Под общей редакцией Г.Х. Шахназарова. — М.: Наука, 1986. — 203с;
16. Див.: И.И. Лукашук. *Механизм международно-правового регулирования*. — Киев: Вища школа, 1989. — С.5.
17. Там само, 164с.
18. Див.: А.П. Мовчан. *Международный правопорядок*. Институт государства и права РАН, 1996г. — 101с.
19. Resolution Nr. A/RES/52/2) adopted by the General Assembly. 55/2 dated 8th September 2000. United Nations Millennium Declaration. — Access regime.- <http://www.un.org/russian/document/declarat/summitdecl.htm>.
20. Див.: Соколов В.А. Структура межгосударственных правоотношений. - Красноярск: Изд-во Красноярского ун-та, 1982.- 192с; Коппель О.А., Пархомчук О.С. *Міжнародні системи та глобальний розвиток*. - К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004.-43с; Мальський М. З., Мацяк М. М. *Теорія міжнародних відносин: підручник*. - 3-тє вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2007. - 461с.
21. Jenks C.W. *Law in the World Community*. London, Longmans, Green and Co. Ltd., 1967. Friedmann W. *The Changing Structure of International Law*. London, 1964.
22. *International Law*. Fifth edition. Malcolm N. Shaw QC, Sir Robert Jennings Professor of International Law, University of Leicester. Cambridge University Press. M.N. Shaw. 2003.-P.1225 . — Access regime.- <http://www.cambridge.org>.
23. Див.: Обминский Э.Е. Группа 77. Многосторонняя экономическая дипломатия развивающихся стран. — М.: Международные отношения, 1981,- 253с; High –Level Intergovernmental Group on the Contribution of UNCTAD to the Preparation of the New International Development Strategy. Main Elements of the Approach to the New International Development Strategy. — Doc. UNCTAD TD/B/AC.31/GRP.3, 1980, March 7.
24. Див.: Хонин В.Н. Теория международных отношений. Общая часть- К.: Академ-Прес, 2005. — С.289- 297;
25. Див.: Terence C. Halliday, Pavel Osinsky. Five Questions to Ask about the Globalization of Law. *Global Law Is Deeply Involved in Global Change*. — Access regime: <http://translate.google.com.ua/translate>.
26. Див.: Цыганков П.А. Теория международных отношений: учебник / П.А. Цыганков. -2-е изд., испр и доп. - М.: Гардарики, 2007. — С.36; David Snyder. Indiana University. Edward Kick University of Utah. Structural Position in the World System and Economic Growth, 1955-1970: A Multiply- Network Analysis of Transnational Interactions. *The American Journal of Sociology*, Vol. 84, No 5 (Mar., 1979), 1096-1126. — Access regim: <http://links.jstor.org/sici?>; Immanuel Wallerstein, (2004), University. World-Systems Analysis, In *World Systems History*, [Ed. George Modelski], in *Encyclopedia of Life Support Systems (EOLSS)*, Developed under the Auspices of the UNESCO, Eolss Publishers, Oxford, UK. . — Access regime: <http://www.eolss.net>.